

Fengselsbetjentens ansvar som del av straffesakskjeden

Siv Hjellnes, Kriminalomsorgens Utdanningscenter – KRUS

Formålet med denne artikkelen er å belyse fengselsbetjentens ansvar i straffesakskjeden. Det er fengselsbetjenten som i det daglige ivaretar forsvarlig gjennomføring av straffen. Dette er en refleksjon om det samfunnsmessige ansvar som ligger i siste ledd av straffesakskjeden. Profesjonell utøvelse av betjentyrket fordrer kunnskapsbasert avklaring av egen rolle, en del av slik avklaring er bevissthet om hva betjenten skal ivareta – hvilket mandat hun er gitt – og grunnlaget for dette mandatet.

Det jeg skriver er basert på definisjoner Ragnar Hauge bruker i kapittel 1 i *Straffens begrunnelser* (1996) hva gjelder straffens formål ved begrep som allmennprevensjon og individualprevensjon ved avskrekking, uskadeliggjøring og resosialisering. Særlig begrepet resosialisering vil her være sentralt. Hauge (1996, side 19) definerer resosialisering som; *at lovbrysteren gjennom soningen av straffen innser det forkastelige eller ufornuftige i å begå lovbrudd og av denne grunn avholder seg fra framtidig kriminalitet.*

St.mld. 37 (2007-2008) vektlegger pilarene “Humanitet” samt “Rettsikkerhet og likebehandling”¹ som styrende for kriminalomsorgens behandling av innsatte og domfelte som gjennomfører fengselsstraff. At pilaren “Formålet med straffen” er verdien som vektes først i meldingen understreker at Kriminalomsorgens primære ansvar er å sikre samfunnet. Vi kan forstå det som en understreking av kriminalomsorgens ansvar for rettsstaten ved sikring av at straffen gjennomføres slik domstolen har bestemt. At kriminalomsorgens primære oppgave er å ivareta straffens formål betyr direkte å trygge innbyggernes vern mot overgrep i form av ny kriminalitet. Indirekte betyr det også et ansvar for en trygg straffegjennomføring som har tillit i befolkningen slik at ingen ønsker å ta loven i egne hender – noe som kunne vært en reaksjon om vi *ikke* hadde en kriminalomsorg som sørget for gjennomføring av straff.

En fungerende velferdsstat er et samfunn hvor myndighetene har og tar ansvaret for at innbyggerne opprettholder et minstemål av velferd. I det norske samfunn etter 1945 har det vokst fram en velferdsstat preget av universalisme, som betyr et prinsipp om at hele befolkningen er omfattet av, og har rettigheter i forhold til, velferdsordningene (Hatland,

¹ Kriminalomsorgens verdigrunnlag oppsummeres i 5 pilarer, som i tillegg til de jeg nevner i teksten inkluderer “Normalitetsprinsippet og “Prinsippet om at en har gjort opp for seg”.

Kuhnle og Romøren 2001). I etterkrigstiden har det vært bred politisk enighet om prinsippene for sosialpolitikken (Kuhnle og Solheim 1994, side 99). Velferdsstaten fokuseres ofte i offentlig debatt, da i forhold til enkelte konkrete ordninger, men i liten grad dreier debatten seg om prinsippene. Statens ansvar for kjerneområder som sykdom, helse, oppvekst og arbeid er ikke tema for debatt (Hatland, Kuhnle og Romøren 2001, side 19). Den norske modellen for velferd er i følge Fjørtoft og Skorstad (1998, side 54) delvis bygd på et syn på sosiale problemer som samfunnsskapt og på en verdi om sosial likhet. Den norske velferdsstaten hviler dermed trygt på bred samfunnsmessig støtte til verdien om sosial likhet. Sammenlignet med andre land er Norge et land med små sosiale forskjeller mellom folk. Nils Christie (2004, kapittel 4) tar veien om Canada i en sammenligning av samfunnstyper med ytterpunktene Norden på den ene og USA og Russland på den andre siden. Christies poeng er at stor avstand mellom makthaverne og befolkningen gir utslag i høye fangetall². Dette setter Christie (2004, side 78) i sammenheng med velferd og hvorvidt det finnes et velferdssystem som er forankret i støtte på alle samfunnsnivåer. Som sagt er velferdsstaten ofte under debatt – men da med fokus på enkelte konkrete ordninger og ikke med diskusjoner om grunnlaget for politikken eller verdiene den er basert på. Det er en forutsetning i det jeg her tar opp at også norsk kriminalpolitikk har en relativt stabil verdi- og samfunnsmessig forankring.

Hvordan er så fengselsbetjentens – og Kriminalomsorgens – rolle ut fra forventninger som ligger i rettsstats- og velferdstatsprinsipper. Det er et rettsstatsprinsipp at myndighetene ivaretar sitt ansvar for at allmennheten har tillit til at rettsreglene følges. Med det følger at innbyggerne skal oppleve samfunnet som trygt når lovbrytere straffes slik samfunnet, ved demokratiske prosesser, har bestemt at de skal straffes. I vårt samfunn i dag betyr dette at det er Kriminalomsorgens ansvar at frihetsberøvelse ivaretas; med det sikkerhetsnivå og i den lengde retten har bestemt i det enkelte tilfelle. Dette hensynet omtales innenfor vårt system oftest som samfunnets sikkerhet. Kriminalomsorgens formål framkommer av Straffegjennomføringslovens § 2:

Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet ved straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold.

² Christie (2004, side 70) presenterer statistikk som viser fangetall per 100 000 innbyggere hvor USA topper med 730, fulgt av Russland med 607. Til sammenligning har Canada 116 og Norge 62 i Christies tabell.

Straffegjennomføringslovens § 2 følges ikke av en definisjon av hva som er *formålet med straffen*. Lovens forskrift § 1-2 utdyper ved omtale av *hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning*. Dette er kjente formuleringer i Kriminalomsorgens omtale av egen virksomhet – om hvilke hensyn som skal tas ved iverksettelse av frihetsberøvelse. Den vanlige definisjonen av straff er i følge Ragnar Hauge (1996, side 15):

(...) at det er et onde som påføres den som har begått en lovovertrødelse, fordi han eller hun skal oppleve det som et onde.

Om vi sammenholder Hauges definisjon med vår egen § 2 ser jeg det slik at Kriminalomsorgens oppgave er å ivareta frihetsstraff, og at frihetsstraff er et onde. Grunnen til at Kriminalomsorgen skal ivareta formålet med straffen er rettet utad - mot samfunnets sikkerhet på kort og på lang sikt. Hensynet til den allmenne rettsoppfatning ivaretas ved at folk flest har tillit til at ”systemet fungerer” gjennom en opplevelse av rettferdighet og gjenoppretting (Andenæs i følge Hauge (1996, side 20)). Kriminalomsorgen har ansvar for ivaretagelse av allmennhetens velferd ved at allmennheten opplever trygghet, og tillit til et sikkerhetssystem som fungerer i fengsel. Ved at vi fullbyrder straff slik den skal ifølge domstol, sikres trygghet som også styrker moralske normer i forhold til fortsatt fordømmelse av handlinger som ikke er akseptable.

Velferdsperspektiv i Kriminalomsorgens møte med innsatte

Grunnlaget for å trekke velferdsstatstenkning inn i kriminalpolitikken er at prinsippet om velferd favner bredere og gir Kriminalomsorgen et videre ansvar enn hva vi umiddelbart assosierer med straffens formål. Kriminalomsorgens ansvar for *en gradvis tilbakeføring til samfunnet og tilrettelegging for innsattes egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster* (Straffegjennomføringsloven § 3) kan sees på som arbeid for økt velferd. Det innebærer å se innsattes situasjon og behov som skal ivaretas i og av fengslet som en del av kriminalomsorgens ansvar. Dette er et perspektiv på norsk kriminalpolitikk som en del av velferdspolitikken og preget av en inkluderende ideologi som ligger til grunn for sosialpolitikk og velferdsordninger som favner alle – også innsatte i norske fengsler. At innsatte har universelle rettigheter underbygges for øvrig i Straffegjennomføringslovens § 4:

Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav

på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet.

Denne bestemmelsen i straffegjennomføringsloven viser til rettigheter som gjelder for alle borgere. Bestemmelsen framhever Kriminalomsorgens ansvar for at universelle rettigheter ivaretas for innsatte under straffegjennomføringen. Lovteksten slår fast kriminalomsorgens medansvar for å sørge for at innsatte har tilgang til samme tjenester som, og på lik linje med folk flest. Bestemmelsen understreker at formålet er å fremme innsattes tilpasning til samfunnet. Det handler om resosialisering gjennom straff – og velferdsstatens ansvar for å gjøre en innsats for å integrere eller reintegrere innsatte. Kriminalomsorgen gis her et ansvar for å iverksette samarbeid retta mot å dekke innsattes behov, ut fra hva ansatte gjennom sin kartlegging av innsatte får kjennskap til. Dette delansvaret presiseres i St.mld. 37 ved vektlegging av tilbakeføringsgarantien som en samlebetegnelse på tverretattlig samarbeid rundt forsvarlig løslatelse. Når kriminalomsorgen avdekker innsattes velferdsbehov gir det kriminalomsorgen ansvar for å iverksette tiltak og for å iverksette samarbeid for å løfte innsatte til et tilfredsstillende nivå av velferd.

Straffegjennomføringslovens §§ 3 og 4 kan ses som grunnlag for velferdstiltak rettet mot allmennheten og mot den enkelte innsatte. At straffen har en rehabiliterende side er ment å styrke allmennhetens trygghet og velferd på sikt ved at lovbrøyteren forsøkes resosialisert i løpet av straffegjennomføringen. Satt på spissen; hvem vil du ha som nabo; en som har vært isolert fra samfunnet over lang tid eller en som har fått en gradvis tilbakeføring? Ettersom vi har et samfunn hvor folk faktisk løslates fra fengsel, vil folk flest ha fordeler av at også eventuelle naboer med fengsels erfaring har fått hjelp til løsning av komplekse levekårsproblemer. Kunnskap om den enkelte innsattes mangler og behov, slik de framkommer gjennom kartlegging ved innsettelse og i løpet av straffegjennomføring, gir fengslet og den enkelte ansatte et ansvar som strekker lengre enn allmennhetens umiddelbare antakelser om straffens formål og innhold. Det er kanskje dette det henvises til, om enn noe vagt i følgende sitat fra St. mld. 37 (side 20):

Kriminalomsorgens straffegjennomføring har et bredere formål enn formålet med straffen. For kriminalomsorgen er det sentralt å ivareta samfunnets sikkerhet, men også bidra til mindre framtidig kriminalitet gjennom individuelle forebyggende tiltak.

Formuleringen løfter fram hensynet til innsatte individuelle behov. Tiltak for individuell forebygging fordrer kartlegging og ivaretagelse av individuelle behov. Det gir fengslet og betjenten et videre ansvar enn hva folk flest umiddelbart assosierer med fengselsstraff. Slik omtale av individuelle forebyggende tiltak løfter den enkelte innsatte ”fram i lyset”. Betyr dette at fengselsbetjenten skal se bort fra straffens formål i sin tilrettelegging for bedre velferd for den enkelte? Kan betjentens innsats begrunnes i at innsatte er “*mål i seg selv*” i tråd med pliktetikken understrekning av at mennesket er formål i seg selv uavhengig av andre verdier?³ Svaret er at betjenten, ut fra hensynet til den enkelte innsattes velferd og rett til bedre levekår, skal *legge til rette for endring og for at innsatte får tilgang til de tjenester de har krav på*. Både § 3 og § 4 forutsetter at innsattes individuelle behov blir ivare tatt og at Kriminalomsorgen har et ansvar for innsattes velferd. Samtidig skal tilretteleggingen relateres til forebygging av framtidig kriminalitet. Det er denne siden av begrunnelsen for straffen som også inkluderes i det ovenfor nevnte sitatet fra St. mld. 37. Innsatte har universelle rettigheter til hjelp for å få et skakkjørt liv på skinner, om de ønsker det. Men tilrettelegging for dette er ikke fengslet og betjentens primære oppgave som mål i seg selv. For fengslet og for betjenten er og blir begrunnelsen for individuell tilrettelegging å forebygge framtidig kriminalitet, altså at straffen skal gjennomføres slik at den kan være resosialiserende og rehabiliterende på individnivå. Dette er et tillegg til at straffen skal gjennomføres på en måte som ivaretar straffens primære formål slik det understrekes å være av riksadvokaten i forarbeidene til straffegjennomføringsloven.

Ved utarbeiding av ny straffegjennomføringslov gav riksadvokaten (Ot. prp. nr. 5, 2000 – 2001, side 49) uttalt seg om formålet ved straffeforfølgning. I følge riksadvokaten har et flertall på stortinget gjentatte ganger understreket at sikkerheten for samfunnet er det primære:

(...)forfølgningen har i dagens samfunn to hovedformål. De allmennpreventive virkninger består i den mer umiddelbart virkende avskrekking og den langtidsvirkende etablering eller underbygging av moralske normer. (...) Det andre hovedformål ved straffeforfølgningen er dens bidrag til å bevare den sosiale ro. Vissheten om at lovovertrederen er straffet (...) gjør at den forurettelse offeret opplever ikke lengre er like tung å bære, (...) og befolkningen i sin alminnelighet føler seg beskyttet mot

³ Fjørtoft og Skorstad (1998), side 22: “... humanitetsprinsippet. Dette er et prinsipp om at vi alltid skal behandle mennesket som formål i seg selv. At mennesket er et formål i seg selv betyr at mennesket har en verdi uavhengig av andre verdier.”

kriminalitet.(...) Straffens evne til opprettholdelse av den sosiale ro, og dermed hindre privat gjengjeldelse (...) er blant annet avhengig av at den ilagte straff oppfattes som tilstrekkelig. Dette er omstendigheter som Kriminalomsorgsmyndighetene må ta i betraktning når de skal avgjøre hvor raskt en domfelt kan overføres til friere soningsformer.

Hvis vi sammenholder denne redegjørelsen med Kriminalomsorgens målsetting kan det virke overraskende at de to hovedformål som framholdes ikke er allmennprevensjon og individualprevensjon. De to hovedformål som påpekes er derimot allmennprevensjon og ivaretagelse av den allmenne rettsoppfatning. Resosialisering som samfunnsbetryggende tiltak eller som individualprevensjon skal vurderes i forhold til straffens allmennpreventive virkning og den allmenne rettsoppfatning. Vi kan ut fra dette si at straffen er *påføring av et onde som er ment å være et onde* (Hauge 1996, side 15) med samfunnets sikkerhet som primært hensyn. Det er da Kriminalomsorgens ansvar å gjennomføre idømt frihetsstraff på en slik måte at folk har tillit til at straffens formål ivaretas.

Kriminalomsorgens formål slik det framkommer av straffegjennomføringsloven § 2 er, på tross av en noe annerledes formulering, i samsvar med det som framheves i statsbudsjettet (Prop.1, 2011-2012):

Kriminalomsorgen skal gjennomføre straff på en måte som bygger opp under formålet med straffen, som tilrettelegger for en kriminalitetsfri tilværelse etter gjennomført straff, og på en måte som gir trygghet både for samfunn, ansatte og innsatte.

Det er betjentens ansvar å bidra til å trygge samfunnet, motvirke kriminalitet og å legge til rette for lovbrøteren kan etablere en kriminalitetsfri tilværelse. Vi kan betrakte målsettingen som lagdelt, eller "skalert"; fra straffegjennomføring som ivaretagelse av den allmenne rettsoppfatning til straffegjennomføring som velferdstiltak overfor den enkelte domfelte - betraktning av fengsel som delt i lag hvor det øverste laget handler om straff som påføring av et onde til det nederste laget som innebærer å se den enkeltes behov og hvor den enkelte betjent skal ta ansvar for hjelp til innsatte ut fra innsattes behov.

Første del av Kriminalomsorgens formål og målsetting omhandler ansvar i forhold til alminnelig rettsoppfatning og allmennprevensjon. Allmennheten skal oppleve fengselsstraff

som tilstrekkelig straff. Å ivareta den allmenne rettsoppfatning er å sikre at den som er dømt til frihetsberøvelse blir fratatt frihet slik han skal i følge dom. I å betrygge samfunnet ligger verken mer eller mindre ansvar enn å frata frihet og å sørge for inkapasitering. I det daglige arbeid i Kriminalomsorgen handler dette om å ivareta statiske sikkerhetstiltak, hindre unnvikelse og rømning.

Andre del av formuleringen fra statsbudsjettet om å *tilrettelegge for en kriminalitetsfri tilværelse etter gjennomført straff* er en rettleiding for hvordan innsatte skal møtes av kriminalomsorgens ansatte. Supplert av formuleringen fra St.mld 37 om humanitet, rettssikkerhet og likebehandling forstås dette nivået av straffegjennomføringen som rettleiding for kriminalomsorgen og betjentens forholdelse til innsatte. Formuleringen er ikke rettet mot allmennhetens opplevelse av straffesystemet. Under straffegjennomføring skal innsatte være garantert human behandling, de skal ha rettsvern og de skal ha like rettigheter. Innsatte skal ikke pålegges annen straff enn tiden med og graden av frihetsberøvelse som er idømt av domstol og med dette skal allmennheten oppleve fengsling som et onde som i sin tur virker allmennpreventivt.

Å tilrettelegge for en kriminalitetsfri tilværelse etter straffegjennomføring handler om individualprevensjon. Individualprevensjon er motvirkning av at den enkelte lovbrøyer begår nye lovbrudd. Å være fratatt friheten betyr å være avskåret fra muligheten til å begå flere forbrytelser. Det er en side ved individualprevensjonen. En annen ment, altså intendert, funksjon er at opplevelsen av frihetsberøvelsen som onde gjør at innsatte i framtiden avstår fra å begå straffbare handlinger for å unngå å bli fratatt friheten igjen. Det er dette Hauge (1996) kaller *avskrekking* som individualprevensjon.

Individualprevensjon fordrer flere former for møter mellom lovbrøyer og kriminalomsorg enn tiltak rettet mot å unngå brudd som rømning og unnvikelse via statiske sikkerhetstiltak. I tillegg til murer og gitter er det at noen sørger for at dørene er låst det praktiske innholdet i individualprevensjon ved *uskadeliggjøring*, også omtalt som inkapasitering. Selve det egenopplevde ved frihetsberøvelsen skal også *avskrekke* den enkelte i ettertid, der er en grunnantakelse bak straff at frihetsberøvelsen i seg selv er avskrekkende. Fengselsbetjentens ansvar er her å besørge frihetsberøvelsen slik graden av den er bestemt av domstolen. Erfaring med arbeid i fengsel – og kunnskap om sammenheng mellom levkårsproblematikk og lovbrudd tyder på at straffen i liten grad virker avskrekkende på innsatte. Påpekt sammenheng

mellom sammensatte levekårsproblemer, sosial eksklusjon, marginalisering og lovbrudd (eks. Skardhamar 2003) gir grunnlag for å påtale det som kan kalles individualprevensjonens begrensning – ved at de som skal avskrekkes fra framtidige lovbrudd har begrenset mulighetsstruktur – kanskje særlig etter fengsling, men det er en annen diskusjon. De siste årenes økende antall utenlandske innsatte bringes også inn i diskusjonen opp om hvorvidt fengselsstraffen virker avskrekkende.

Fengselsbetjenten blir mer aktiv, mer ansvarlig og tydeligere når vi ser på Kriminalomsorgens forpliktelser i møte med den enkelte innsatte sine behov. For hvem skal identifisere behovene innsatte har om ikke den enkelte betjent som møter innsatte som enkeltmennesker? Fengselsbetjenten – i møte med den enkelte innsatte – har et tydelig ansvar når vi kommer til det som i straffeteorien handler om individualprevensjon gjennom *resosialisering*.

Våre styringsdokumenters vektlegging av tilrettelegging for kriminalitetsfri tilværelse, for at innsatte skal kunne gjøre en egen innsats for endring og individuell tilpasning under straffegjennomføring, kan sees på i et velferdsperspektiv. I et velferdsperspektiv ser jeg det slik at Kriminalomsorgen forplikter seg til å møte innsatte som enkeltmennesker med individuelle behov – ut fra et prinsipp som er universelt og integrerende ved at alle har rett til hjelp for å avhjelpe en vanskelig livssituasjon.

Kriminalomsorgen må forholde seg til endringsarbeid som innsattes rett til å bli tatt på alvor med sine behov. Spørsmålet er hvorvidt rettighetsperspektivet er så framtrepende at vi kan snakke om et universalitetsprinsipp i individuelt tilrettelagt straffegjennomføring. Ut fra betraktning av innsattes rettighet til å bli møtt som individ med individuelle behov må Kriminalomsorgen betrakte seg som ”tilbyder” av tjenester hvor det er den innsatte selv som velger hvorvidt de vil benytte seg av det vi tilbyr. I følge Solheim (i Kuhnle og Solheim 1994, side 19 - 20) handler velferd som utvidet begrep om bedring av levekår – i alt fra helse via rett til arbeid og utdanning til deltakelse i samfunnslivet mens det klassiske begrepet retter seg mot å overføre goder til de aller fattigste. I Kriminalomsorgen, med kjennskap til omfanget av levekårsproblematikk blant innsatte, er det lett å gjenkjenne behovet for å fylle begge begrepene i praksis. Innsatte har i følge Skardhamar (2003) og Friestad og Skog Hansen (2004) helseproblemer, mangler arbeid og utdanning og har lite sosialt nettverk. Å møte disse behovene med individuelt tilrettelagt straffegjennomføring gir Kriminalomsorgen, fengslene og fengselsbetjentene forpliktelser som en del av velferdsstaten.

Videre er det et spørsmål hvorvidt Kriminalomsorgens tilrettelegging kan ha den innsattes beste i fokus samtidig med samfunnssikkerheten – samtidig som hensynet til den allmenne rettsoppfatning opprettholdes. Rent praktisk kommer dette til syne i avveininger rundt tiltak som menes å være nødvendige for resosialisering – som permisjoner og tiltak rettet mot opprettholdelse av et sivil liv utenfor fengsel og tilbakeføring til samfunnet som vi mener er et grunnleggende tiltak i forhold til å skulle bli nettopp resosialisert.

Rehabilitering og endring til en kriminalitetsfri tilværelse etter straffegjennomføring er den beste vei til å beskytte samfunnet mot framtidig kriminalitet så lenge de rehabiliterende tiltakene ikke er i strid med den allmenne rettsoppfatning. Riksadvokatens uttalelse om at straffens hovedformål er allmennprevensjon og ivaretagelse av den allmenne rettsoppfatning understreker hvilket mandat Kriminalomsorgen er gitt. Begrunnelsen for straff er både allmennprevensjon og individualprevensjon – men nettopp i denne rekkefølgen:

Individualprevensjon gjennom resosialisering er sekundært. Dette er et mandat – og medfører en prioritering – som begrenser innsattes rett til individuelt tilrettelagt straffegjennomføring med resosialisering som mål. Kriminalomsorgen må forholde seg aktivt til at straff har flere begrunnelser og at den skal gjennomføres på en måte som både ivaretar allmennheten og den enkelte innsatte. Å rette blikket mot at Kriminalomsorgen er en del av velferdsstaten ved at også vi skal bidra til velferd for alle kan være et perspektiv å ha med seg i jobben betjenter skal ut å gjøre. Å sikre velferd, ved å gjenintegre i samfunnet mennesker som var integrert før fengsling, eller som i liten grad har vært integrert tidligere i livet er en samfunnsforpliktelse som også Kriminalomsorgen skal ta del i. Jeg avslutter med Johs Andenæs (1996, side 48) sin mening om det som her har vært tema:

Det er naturlig i en velferdsstat at man prøver å hjelpe en domfelt lovbrøyer til å få sitt liv inn på et bedre spor, men man skal ikke ha overdrevne forventninger til virkningene av innsatsen.

Kilder:

Hatland, Kuhnle og Romøren 2001 (red): Den norske velferdsstaten, Gyldendal akademisk.

Kuhnle og Solheim 1994: Velferdsstaten – vekst og omstilling, TANO

Fjørtoft og Skorstad 1998: Etikk i sosialt arbeid – mellom samfunnsplikt og personlig ansvar.

Ad Notam Gyldendal

Eskeland, S., 1989: Fangerett; en studie av rettssikkerhet ved fullbyrdelse av fengselsstraff.

TANO

Christie, N., 2004: En passende mengde kriminalitet. Universitetsforlaget

Hauge, R., 1996: Straffens begrunnelser

Hauge, R., 2001: Kriminalitetens årsaker

Friestad C. og Skog Hansen, I.L., 2004: Levekår blant innsatte. Fafo

Skardhamar T., 2003: Inmates social background and living conditions. I Journal of Scandinavian studies in Criminology and Crime Prevention, vol. 4, 2003.

Andenæs, J., 1996: Straffen som problem. Exil forlag

Justisdepartementet: St. mld. Nr. 27 (1997 – 1998) Om Kriminalomsorgen

Justisdepartementet: St. mld. Nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn

Justisdepartementet: Ot.prp. nr. 5, 2000 – 2001

Justisdepartementet: Strategi for faglig virksomhet i Kriminalomsorgen 2004 – 2007

Justisdepartementet: Lov om straffegjennomføring, av 16. mai 2001.

Justisdepartementet: Forskrift til lov om straffegjennomføring, av 22. februar 2002.

Statsbudsjettet 2012: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-1-s-20112012/1.html?id=657377>